

više zbornika radova, priručnika i enciklopedija, kao što je Kristofer Partridž teško može da reši. Čak i u enciklopedijama koje se bave samo drevnim ili samo živim religijama, često usled nedostatka prostora izostanu i bitni podaci o pojedinim pojmovima. Kada u jednom izdanju probate da objedinite podatke iz ove dve oblasti, onda opseg tumačenja pojedinačnih problema, gotovo neizbežno, postane značajan ograničavajući faktor. Iako su pojedini prilozi o drevnim religijama veoma koncizni i informativni, o drugima, kao što je, na primer, religija Slovena ili baltičke religije, postoje samo površni podaci.

Ne treba, ipak, zaboraviti koji je razlog pomenutim problemima koncepcijske prirode. *Religije sveta* su, kako je već pomenuto, pre svega naučno-popularno štivo, namenjeno širokom krugu osoba koje žele da dobiju preciznu i proverenu informaciju o najvažnijim pitanjima i problemima religija i religioznosti. U tom smislu, ovaj priručnik je jedan od ponajboljih koji su se pojavili na srpskom jeziku. Kvalitetan izbor tematskih celina, ali i autora i saradnika koji su na ovom projektu učestvovali, rezultovao je priručnikom koji u pojedinim svojim delovima donosi studije koje su od značaja ne samo za informisanje laičke javnosti, već i za sve istraživače koji svoje napore ulažu u proučavanje religije.

Danijel Sinani

**Naumović, Slobodan. 2009. Upotreba tradicije. Beograd:
Institut za filozofiju i društvenu teoriju, IP "Filip Višnjić" a.d., 330 str.**

Delo o kome je ovde reč, predstavlja rezultat dugogodišnjeg istraživanja i promišljanja značenja, značaja i upotrebe tradicije u savremenom političkom diskursu, sa posebnim akcentom na domaćem političkom kontekstu. "Upotreba tradicije" predstavlja prilagođen i skraćen tekst doktorske disertacije "Neotradicionalističke ideje u političkom i javnom životu Srbije na kraju dvadesetog veka", koju je S. Naumović odbrano 2008. godine, na Filozofskom fakultetu u Beogradu. Autoru je za datu knjigu dodeljena nagrada Odeljenja za etnologiju i antropologiju Filozofskog fakulteta u Beogradu – "Dušan Bandić", za najbolje delo iz oblasti etnologije/antropologije objavljeno u 2009. godini.

Između korica ove sažeto i jasno naslovljene knjige, sadržana je složena, istorijski kontekstualizovana, teorijski potkrepljena i, u metodološkom smislu, veoma oprezna analiza *neotradicionalističke* ideologije, koja, prema S. Naumoviću, predstavlja najočiglednije obeležje srpske političke/javne retorike krajem osamdesetih i početkom devedesetih godina XX veka. Knjiga je podeljena na nekoliko glavnih, eksplicitno naslovljenih poglavlja: Ka razumevanju logike retraditionalizacije političkog i javnog života u Srbiji; Ključni simbol: upotreba seljaka i seljačke kulture u političkoj komunikaciji u Srbiji; Politička

tranzicija i upotreba tradicije: promena odnosa prema nacionalnim vrednostima u Srbiji; Tradicija između ideje "obnove" i prakse političke instrumentalizacije; Kratak iskorak unazad: istorijske i društvene osnove tradicionalističkih političkih pokreta u Srbiji; "Samo sloga Srbina spasava": društvene osnove i političke upotrebe narodskih narativa o srpskoj neslozi i nejedinstvu.

Pred potencijalnim čitaocima je, dakle, sveobuhvatno (i obimno) delo u kome se "tradicija" posmatra ne kao predmet analize u tradicionalnom etnološkom smislu, već kao svojevrsno heurističko sredstvo. Naime, tradicija u ovom delu predstavlja neku vrstu eksplanansa kompleksne političke i društvene klime koja je vladala u Srbiji nakon pada komunističkog režima. S. Naumović ovde pažljivo raščlanjava značenjske potencijale koje pojam tradicije u sebi sadrži, sistematizuje i analizira upotrebe neotradicionalističkih ideja koje su, po njemu, najpre, kroz različite narativne forme, oblikovale predstave društva o samom sebi, o vrednostima na kojima počiva i o političkom kontekstu u kome se u datom trenutku nalazilo. Proveru svojih početnih hipoteza i izvodenje zaključaka autor je zasnovao najviše na analizi različitih narativa, odnosno različitih oblika političke komunikacije, u kojima su određeni segmenti tradicijskih sadržaja najviše dolazili do izražaja – masovnih rituala, retorike stranačke štampe i javnih debata o državnim simbolima.

Knjiga "Upotreba tradicije" bi mogla da zainteresuje svakoga ko želi da stekne uvid u specifično antropološko razmatranje savremenih političkih procesa u domaćem kontekstu, kome S. Naumović daje lični pečat, objedinjujući socijalnu i političku analizu sa komparativnom istorijskom kontekstualizacijom. Naime, S. Naumović je, ukrštanjem sinhronijske i dijahronijske perspektive, uspeo da izdvoji ključne probleme retraditionalizacije, tj. ideje o neophodnosti obnove celokupnog društva putem povratka tradiciji, koja je u datom periodu preplavila javni i politički diskurs u Srbiji, i da obuhvati sve važne aspekte sa kojima su ti problemi isprepletani. Dalje, sadržaj ove knjige obiluje teorijskim raspravama o odnosima politike i tradicije, o političkim mitovima i simbolima, odnosno, o čitavom kompleksu specifičnih politika identitetâ, koje su se, prema S. Naumoviću, u velikoj meri oslanjale (bez obzira na samoproklamovane ideološke orijentacije pojedinih stranaka) na neotradicionalističku retoriku i simbolizam.

Pored toga što uviđa da je upotreba tradicije za svrhu postizanja nacionalističkih i političkih ciljeva imala instrumentalistički, a ne fundamentalistički karakter, i da je kao takva "ozračila" sve oblasti društvenog života, S. Naumović napominje da simbolički potencijal nacionalne tradicije ne treba shvatiti kao uzrok svih nacionalnih, etničkih, ideoloških i društvenih rascepa o kojima se u knjizi govori. On u ovom delu (nacionalne) simbole smatra relevantnim alatom za sagledavanje društvene realnosti, ali i ostavlja dovoljno prostora za druga istraživanja koja bi, eventualno, mogla da utiču i na rešavanje realno postojećih društvenih, ekonomskih i političkih problema. Prema tome, sma-

tram da pre čitanja ovog dela treba imati na umu da ono predstavlja pokušaj *razumevanja*, a ne toliko *kritike* načina na koje su različite političke frakcije u Srbiji pokušavale da se suoče sa političkom situacijom u kojoj su se međusobno borile da donesu sopstveni politički doprinos/uticaj.

Knjigu bih posebno preporučila čitaocima iz oblasti društveno-humanističkih nauka, ali i sfere političke i pravne prakse, kao i svim akterima u javnosti.

Ivana Gačanović

Lidija Radulović, *Pol/rod i religija: konstrukcija roda u narodnoj religiji Srba*, Srpski genealoški centar: Odeljenje za etnologiju i antropologiju Filozofskog fakulteta u Beogradu, Čigoja štampa, Beograd 2009, 402 stranice

Knjiga *Pol/rod i religija: konstrukcija roda u narodnoj religiji Srba* je nastala na osnovu skraćene doktorske disertacije Lidije Radulović, odbranjena na Odeljenju za etnologiju i antropologiju Filozofskog fakulteta u Beogradu 2007. godine. Ujedno predstavlja i rezultat rada na projektu Antropologija u XX veku: teorijski i metodološki dometi, koji finansira Ministarstvo nauke i zaštite životne sredine Republike Srbije.

Predmet istraživanja autorke je socijalna i kulturna konstrukcija roda u narodnoj religiji Srba u XIX i prvoj polovini XX veka. Osnovni teorijski okvir istraživanja je socijalni konstrukcionizam, a metod je analiza diskursa. Istraživanje se temelji na etnografskoj građi koja se, u duhu konstrukcionizma, posmatra kao konstrukcija etnografa, nastala na osnovu konstrukcije (muških) ispitanika. Autorka sebi postavlja nekoliko ciljeva: da pokaže kako se putem vere konstruišu, opravdavaju i reprodukuju rodni odnosi, koji ne počivaju isključivo na androcentričnoj hijerarhiji; da ukaže na mehanizme dominacije u ideološkom diskursu narodne religije, identifikujući preovlađujući diskurs i ukazujući na udeo koji takav diskurs ima u formiranju rodni identiteta ili uspostavljanju odnosa moći; da izdvoji alternativne strategije u diskurzivnim praksama, što dalje omogućava relativizaciju mistifikacije izvora potčinjavanja žena.

Između predgovora i zaključka se nalazi šest poglavlja. U prvom poglavlju (*Od antropologije žene, preko istraživanja roda do istraživanja religije i roda*) autorka se bavi razvojem istraživanja koja su se u društvenim naukama i humanističkim disciplinama kretala od istraživanja žena, preko istraživanja pola/roda, do istraživanja religije i roda. Ona se u ovom delu osvrće ina osnovne pojmove teorije roda, kritikujući neke epistemološke principe klasičnih društvenih nauka, biološki determinizam, koncept binarnih opozicija, kao i tradicionalna shvatanja maskulnosti, femininosti i seksualnosti. Drugo po-